

Unik natur eller kalkbrott på norra Gotland?

Gotlandsbotanisten och ornitologen Jörgen Petersson beskriver här i ord och bild de mycket stora och unika naturvärdena på nordligaste Gotland. Naturvärden som nu hotas av exploatering för kalkbrytning.

JÖRGEN PETERSSON

Det mosaiklandskap av naturtyper, som finns på den nordligaste delen av Gotlands huvudö, har visat sig innehålla internationellt unika värden. Området som berörs (figur 2) kan i grova drag sägas omfatta markerna mellan Kappelshamnsviken i väster och landsvägen mellan Lärbro och Fårösund i söder. I öster ansluter Fårösundet och i norr Östersjön. Här innefattar jag även de delar av reservatet Bräntings haid som finns söder om landsvägen samt reservaten Sigfride som ansluter mot sydväst och Bluttmo–Gildarshagen mot öster.

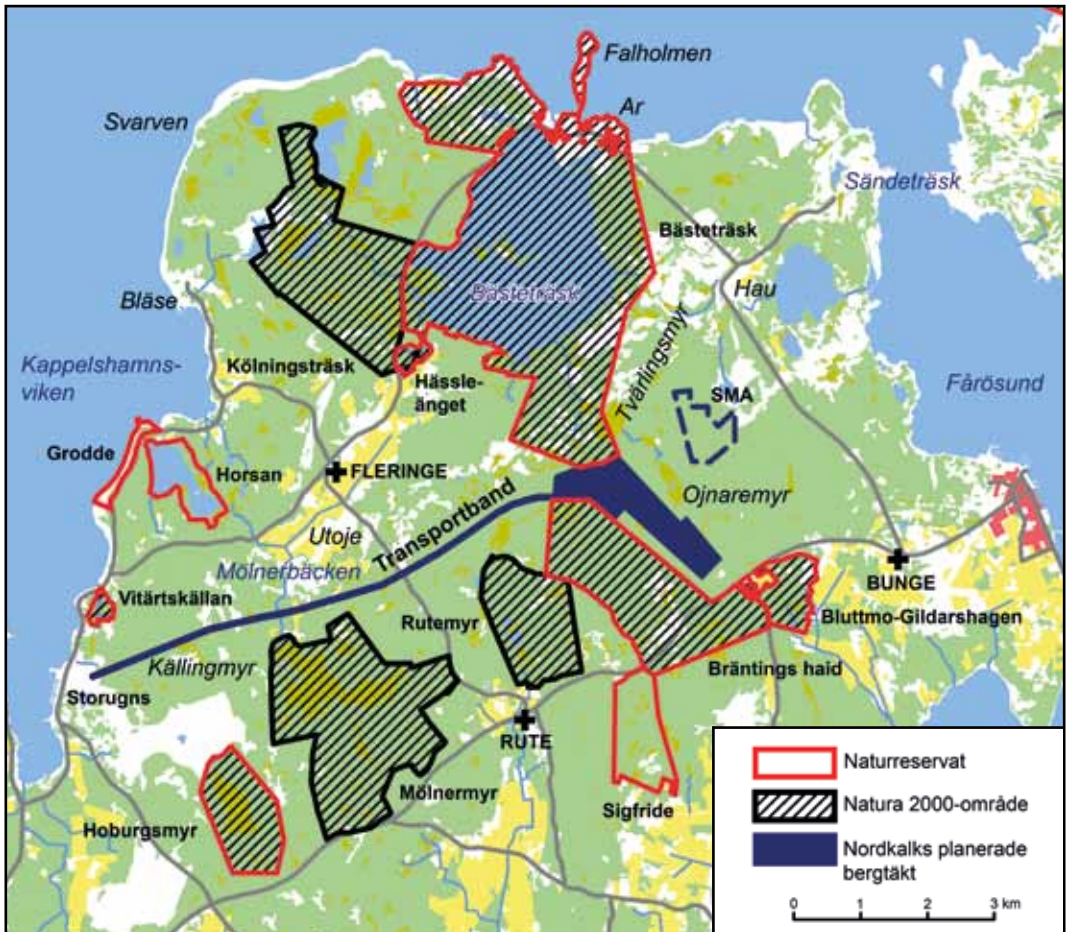
Figur 1. Källmyr kring en stor källa vid littorinavallen i södra delen av Bästeträskreservatet, alldeles intill Nordkalks föreslagna täktområde.

Risken att närbelägna våtmarker som denna kommer att dräneras måste anses betydande.

Foto: Jörgen Petersson, 13 juli 2009.

De socknar som berörs är Lärbro i sydväst, Rute i sydost, Bunge i ost och Fleringe i norr och nordväst. Arean är cirka 110 kvadratkilometer eller 11 000 hektar inklusive träsken (sjöar). Centralt dominerar Bästeträsk, som är öns största sjö och reservvattentäkt för Gotland.

Större delen av området utgör riksintresse för naturvård och dess skogar omfattas till stor del av åtgärdsprogrammet för kalktallskogar (Nitare 2009). Här finns nio områden utsedda av regeringen inom EU:s nätverk Natura 2000 (Hoburgsmyr, Mólneryr, Rutemyr, Bräntings

Figur 2. Karta över nordöstligaste Gotland. Naturreservat markeras med röd ram, Natura 2000-områdena med svart eller röd ram och snedstreckning. Nordkalks sökta Bungetäkt markeras i mörkblått, den mörkblå linjen anger Nordkalks planerade transportband och väg. SMA:s sökta utvidgning av täkten vid Stucks anges inom streckad mörkblå linje.

haid, Gildarshagen, Vitärtskällan, Hässleänget, Bästeträsk, Kölningsträsk; sammanlagt 3448 hektar) och fyra övriga naturreservat (Sigfride, Grodde, Horsan, Gotlandskusten; sammanlagt 492 hektar). Inom området finns därmed 3940 hektar skyddad natur, vilket motsvarar knappt 36 procent av arealen.

Områdets centrala delar har av Naturvårdsverket föreslagits som en kommande nationalpark beroende på dess höga naturvärden. Dessa fakta utgör bakgrunden till de miljörättsliga tvister som behandlats i miljödomstolarna under senare år (se mer nedan).

Historiskt har landskapet brukats med ett intensivt skogsbruk och bete på utmarkerna, huvudsakligen med får. Endast i Fleringedalen finns mer omfattande åkerarealer (gulmarkerade på kartan i figur 2).

I länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering (Martinsson & Nordin 1992) har 5735 hektar undersökts, varav 3684 hektar bedömdes i klass 2, den näst högsta. Huvuddelen av klass 2 bestod av tidigare betade utmarker, där betet upphört men igenväxningen ännu inte tagit fart tack vare den tunna jordmännen. För dessa marker bör betet snarast återinföras innan de växer igen ytterligare.

Tabell 1. Antal orkidéstänglar funna 2011 i rikkärr i två Natura 2000-områden inom 300 meter från Nordkalks planerade täkt vid Ducker i Bunge.

	Bästeträsk	Bräntings haid	Summa
Salepsrot <i>Anacamptis pyramidalis</i>	13	10	23
Blodnycklar <i>Dactylorhiza incarnata</i> var. <i>cruenta</i>	45	66	111
Ängsnycklar <i>D. incarnata</i> var. <i>incarnata</i>	56	89	145
Ängs-/vaxnycklar <i>D. incarnata</i> var. <i>i./o.</i>	0	7	7
Vaxnycklar <i>D. incarnata</i> var. <i>ochroleuca</i>	1	15	16
Skogsnycklar <i>D. maculata</i> ssp. <i>fuchsii</i>	62	0	62
Sumpnycklar <i>D. traunsteineri</i>	106	6	112
Purpurknipprot <i>Epipactis atrorubens</i>	159	40	199
Skogsknipprot <i>E. helleborine</i>	1	0	1
Kärrknipprot <i>E. palustris</i>	1355	481	1836
Brudsporre <i>Gymnadenia conopsea</i>	567	1127	1694
Brud-/luktsporre <i>G. c./o.</i>	17	5	22
Luktsporre <i>G. odoratissima</i>	570	2275	2845
Tväblad <i>Listera ovata</i>	9	0	9
Nattviol <i>Platanthera bifolia</i>	0	3	3
Grönvit nattviol <i>P. chlorantha</i>	10	20	30
Summa	2971	4144	7115

Kalkbrytning hotar våtmarkerna

Kalken i berggrunden utnyttjades tidigare för kalkbränning och små täkter med närliggande ugnar finns i skogarna. Större täktverksamhet fanns senare vid Ar i norr och Bläse i nordväst. Under modern tid har de stora kalkbrotten vid Storugns i Lärbro (Nordkalk) och Stucks i Bunge (Svenska Mineral, SMA) dominerat industriellt. Både till volym och areal har brytningen snabbt accelererat under senare år.

Bolagen har ansökt om utvidgning av sin verksamhet (SMA) och nyetablering av täkter (Nordkalk). Kalkindustrin har tidigare varit lokaliserad till områdets kustnära ytterkanter, men i och med Nordkalks planer på ett nytt brott vid Ducker i Bunge (blåmarkerat område i figur 2) kan mer jungfruliga och centralt placerade marker i området påverkas, vilket även innefattar två Natura 2000-områden (Bräntings haid och Bästeträsk), som direkt gränsar till den föreslagna täkten.

Vatten rinner här från Bräntings haid genom täktområdet mot Bästeträsk och en uppenbar risk finns för att rikkärren i söder dräneras eller däms upp och att ytvattenflöden och vatten ur källor norr om täkten försvinner.

Gotlands Botaniska Förening gjorde därför en inventering av de orkidéer som växer i de närliggande rikkärren i de båda Natura 2000-områdena.

Gränsen för inventeringen gick 300 meter från brottets kant, det avstånd inom vilket Nordkalk anser att en avsänkning av grundvattnet kan ske (andra geologer befarar en större avsänkning).

Resultatet ger vid handen att det 2011 fanns drygt 7000 stänglar av orkidéer i rikkärren inom området (tabell 1). Dessutom fanns det naturligtvis många andra orkidéer som inte är direkt våtmarksberoende på de torrare markerna i området.

En rik mosaik av olika miljöer

De miljötyper som finns i detta landskap är främst gles hällmarkstallskog på kalk omväxlande med kalkgläntor, alvarmarker, våtar, agmyrar, rikkärr och öppna träsk (sjöar). På många platser breder plana kalkhällar ut sig över rätt stora ytor, vilka ofta hyser karstlika sprickor och abrupt kan avslutas av klintar mot lägre liggande marker.

Mindre vattendrag passerar området främst från söder mot norr. De håller gott om vatten under vintern, men kan torka ut sommartid. En del av dessa försörjer Bästeträsk vars vatten i stort sett är drickbart utan rening.

Sällsynta skalbaggar och andra djur

Den glesa, solbelysta tallskogen innehåller många äldre träd och gott om död ved. Veden är substrat för sällsynta skalbaggars larver och sekundärt

Figur 3. Några karakteristiska djur som lever i Bästeträskområdet: a) apollofjäril, troligen nykläckt hane, b) hårig dolkstekel, c) svartfläckig blåvinge, d) spillkråkspar vid sitt bohål, e) havsörn och f) nattskärra. Samtliga utom spillkråkan är upptagna på rödlistan i kategorin nära hotad (NT). Foto: Jörgen Petersson.

utnyttjas larvgångarna av exempelvis rovsteklar. Bland de mer intressanta skalbaggar märks tallbarkbagge *Bothrioderes contractus* (EN)¹, gulfläckig praktbagge *Buprestis novemmaculata* (VU) och hårig blombock *Pedostrangalia pubescens* (VU) (Jansson 2005, Bohman & Franc 2010), samt bland steklarna den fridlysta hårig dolkstekel *Scolia hirta* (NT, figur 3).

I en remissversion till ett åtgärdsprogram för skalbaggar på äldre tallved (Wikars 2008) anges följande:

Norra Gotland utmärker sig utan tvivel, vid sidan av Gotska Sandön, som ett av de viktigaste områdena för tallevande skalbaggar i landet. I detta område finns flera tusen hektar sammanhängande gles äldre tallskog av nationalparks kvalitet i socknarna Bunge, Rute och Fleringe. Tyvärr hotas en stor del av kärnområdena med äldre tallskog av planerade storskaliga kalkstensbrytningar.

Liknande åsikter framförs av skalbaggsexperter Bengt Ehnström i den miljökonsekvensbeskrivning som togs fram av Nordkalk inför de första förhandlingarna i Miljödomstolen. Han framhåller där också områdets värde ur ett internationellt perspektiv:

Vi måste värdera kalkhälltallskogarna på Gotland ej enbart ur ett svenskt perspektiv utan även ur ett internationellt perspektiv genom den artrikedom och det inslag av rödlistade arter av talllevande skalbaggar som vi möter på norra Gotland. Även naturtypen är unik för hela norra Europa och man måste förmodligen gå ner till Syd Europa för att finna samma naturtyp.

Den goda larvförekomsten i träden blir mat för hackspettar, där kanske spillkråkan *Dryocopus martius* (FD², figur 3) är mest typisk. När spill-

¹ Den svenska rödlistan fastställs av Naturvårdsverket vart femte år, nu senast år 2010 (Gärdenfors 2010). Här ingår arter som minskar påtagligt eller är väldigt sällsynta och som i värsta fall riskerar att försvinna som naturligt förekommande i Sverige. De olika kategorierna för rödlistning är efter stigande risk följande: Nära hotad (NT), Sårbar (VU), Starkt hotad (EN), Akut hotad (CR) och Regionalt utdöd (RE).

² EU:s fågeldirektiv (FD) och art- och habitatdirektiv (AHD) ligger till grund för nätverket Natura 2000, där Sverige genom att avsätta tillräckligt stora mark-

Figur 4. Towsippan blommar i hållmarksskogen från slutet av maj. Foto: Jörgen Petersson.

kråkan huggit ut sitt bo kan även pärluggla *Aegolius funereus* (FD) och skogsduva *Columba oenas* föda upp sina ungar i bra skydd under kommande år. Äldre, grova tallar ger stöd för de risbon som både havsörn *Haliaeetus albicilla* (NT FD, figur 3) och kungsörn *Aquila chrysaetos* (NT FD) bygger. Örnarna kan ofta ses segla över skog, alvar och kust på jakt efter något byte. Kungsörn är föremål för ett åtgärdsprogram initierat av Naturvårdsverket (Hjernquist 2011).

I den glesa skogen finns gläntor med tunt jordtäckte, där det är gott om fetknoppar *Sedum* och baktimjan *Thymus serpyllum*. Här flyger rikligt med apollofjäril *Parnassius apollo* (NT AHD, figur 3) och svartfläckig blåvinge *Maculinea arion* (NT AHD, figur 3) under soliga sommark dagar. Fynd finns också av snedstreckad lövmätare *Scopula virgulata* (VU), som i Sverige bara finns på Gotland. Från dessa öppna platser i skogen hörs under ljumma försommarnätter även nattskärrens *Caprimulgus europaeus* (NT FD, figur 3) surrande, och under sensommaren ses familjegrupper av trädlärka *Lullula arborea* (FD).

områden skall för framtiden säkerställa skyddet av de i direktiven ingående arterna och habitaten (Cederberg & Löfroth 2000, Croneborg 2005).

Figur 5. Nipsippa, alpnyccklar och ryl hör till de sällsyntare växterna i områdets hållmarkstallskogar. Foto: Jörgen Petersson.

Torr hållmarksskog

Bland de sällsyntare växterna kan man i hållmarksskogen finna tovsippa *Anemone sylvestris* (NT, figur 4), nipsippa *Pulsatilla patens* (NT AHD, figur 5), bergjohannesört *Hypericum montanum* (NT, figur 10), ryl *Chimaphila umbellata* (EN, figur 5), timjansnyltrot *Orobancha alba* (NT), röd skogslilja *Cephalanthera rubra* (VU) och alpnyccklar *Orchis spitzelii* (VU, figur 5). Nipsippan ingår i ett åtgärdsprogram (Lindell 2007).

I den så kallade Ojnareskogen där Nordkalks föreslagna täkt ligger, gjordes en inventering av svampar i september 2011 (Jeppson 2011). Vid besöket hittades 14 rödlistade arter, där de sällsyntaste var sträv jordstjärna *Geastrum berkeleyi* (EN), svartnande fingersvamp *Ramaria broomei* (EN) och *Cortinarius russeoides*, en nybeskriven

art utan svenskt namn, som tidigare räknades in under odörspindling *C. musivus* (VU).

På en glänta upp mot Stucks kalkbrott finns ett bra bestånd av raggav *Cerastium brachypetalum* (EN), som tillsammans med rylen hotas av en utvidgad täkt. Inom ett område nordväst om Bäste träsk finns även vit skogslilja *Cephalanthera longifolia* och dess hybrid med den röda (figur 6).

Sällsynt har också fagerörn *Sorbus meinichii* (VU AHD) och hasselsnok *Coronella austriaca* (VU AHD) hittats på några platser.

Kalkfuktängar och våtar

Strödda i detta glesa skogslandskap finns fuktigare svackor, där kalkfuktängar och våtar utbildas med vatten under vintern och torrare förhållanden under sommaren. I de grusiga eller mer leriga

Figur 6. Den vackra orkidén till vänster är den sällsynta korsningen mellan röd och vit skogslilja. Gaffelfibblan till höger är en art som i hela världen bara finns på Öland och Gotland. Foto: Jörgen Petersson.

kanterna står ibland kalknarv *Arenaria gothica* (VU), gotlandssolvända *Fumana procumbens* (NT), småtörel *Euphorbia exigua* (VU) och mjukdån *Galeopsis ladanum* (NT). I närheten ses även svärdkrissla *Inula ensifolia* (VU) och salepsrot *Anacamptis pyramidalis* (NT).

Det är också i denna miljö som de med Öland gemensamma endemerna äkta vätfibbla *Pilosella cymosa* ssp. *gotlandica* var. *gotlandica* och gaffelfibbla *Pilosella dichotoma* (EN, figur 6) trivs. Gaffelfibblan växer oftast något torrare i närheten av älvväxingtuvor *Sesleria uliginosa* än sin släkting, som står på kalkslam i stort sett fri från annan växtlighet.

Kalkfuktängarna domineras, förutom av blåttåtel *Molinia caerulea* och älvväxing, nästan överallt av ängsstarr *Carex hostiana* (NT). I denna biotop

hittas också orkidéerna ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata* var. *incarnata*, vaxnycklar *D. i.* var. *ochroleuca*, blodnycklar *D. i.* var. *cruenta*, kärrknipprot *Epipactis palustris* och brudsporre *Gymnadenia conopsea*. Bland maskrosorna kan man under sen-våren finna sumpmaskros *Taraxacum intercedens* (EN), kalkmaskros *T. decolorans* (NT) och saffransmaskros *T. crocinum* (NT). På krisslor *Inula* lever rostsköldbaggen *Cassida ferruginea* (VU), som setts på västsidan av Bästeträsk (Wanntorp 2010).

Kalkhällar

På de plana kalkhällarna växer mest skorplavar ofta överströdda med i kanterna avancerande små "mossöar", där gul, vit och stor fetknopp (*Sedum acre*, *album* och *rupestre*) kan slå rot (figur 7).

På våren lyser här de vita blommorna hos vårarv

Figur 7. Mosskuddar med vit fetknopp på de plana kalkhällarna söder om Stucks kalkbrott. I bakgrunden ses bland annat tulkört och överblommad alvargräslök. Foto: Jörgen Petersson, 13 juli 2009.

Cerastium semidecandrum, alvararv *C. pumilum* och grusbräcka *Saxifraga tridactylites*. Något senare på året syns de gula blommorna av den platt till marken växande gotlandssolvändan (figur 8), som ofta får fäste i någon spricksträng.

Nere i de större sprickor som korsar hållarna är miljön fuktigare vilket tillåter små träd att överleva som till exempel oxel *Sorbus intermedia*, finnoxel *S. hybrida* och ask *Fraxinus excelsior* (VU). Andra arter här är murruta *Asplenium ruta-muraria* och kalksvartbräken *A. trichomanes* ssp. *quadrivalens*. Förvånansvärt ofta står blåsippor *Hepatica nobilis* nere i sprickornas botten.

Om hållarna avslutas av klintar kan den sällsynta falsk guldskevlar *Psora testacea* (VU) växa i branten. Den finns ganska rikligt både väster och öster om Mølnerbäcken i Fleringe, där Nordkalk planerar att passera med både transportband och väg mellan Bungetakten och hamnen vid Storugns.

Andra lavar i liknade biotoper finns i den föreslagna utvidgningen av brottet vid Stucks, där öländsk tegellav *Psora vallesiaca* (EN) och röd guldskevlar *Protoblastenia cyclospora* (EN) har

noterats på kalkblock. För öländsk tegellav finns ett åtgärdsprogram (Westberg m.fl. 2007).

Bäckar och myrmarker

I Mølnerbäcken kan man hitta pipstakra *Oenanthe fistulosa* (EN) och den för ön unika gotlandssnoken *Natrix natrix* ssp. *gotlandica* (NT), vilken enligt en del forskare bör få status som egen art. Bäckan avvattnar Mølnermyr i söder, en myr som får sitt vatten från närliggande källmyrar.

Källorna är startpunkten för områdets små vattendrag och bildar en typ av rikkärr som har en unik flora och som ingår i ett åtgärdsprogram (Sundberg 2006). Dominerande och typisk växt är axag *Schoenus ferrugineus*, på vars tuvor den halvparasitiska bruna ögontrösten *Euphrasia salisburgensis* var. *schoenicola* (NT, figur 9) trivs. Den har blivit kvar efter den senaste istiden i det kyliga källvattnet och skiljt ut sig från den närbesläktade fjällväxten lappögontröst *E. s. var. salisburgensis* till denna för Gotland nu unika växt. En annan relict från kallare förhållanden i samma miljö är fjälltätört *Pinguicula alpina*.

Figur 8. Gotlandssolvändans blommor är öppna under bara några få morgontimmar innan kronbladen faller av. Foto: Jörgen Petersson.

Några orkidéer, förutom de tidigare nämnda i kalkfuktängarna, som trivs i källmyrar är sumpnycklar *Dactylorhiza majalis* ssp. *traunsteineri* och luktsporre *Gymnadenia odoratissima* (NT, figur 9).

I det rinnande vattnet som kommer från källorna ses källnaten *Potamogeton coloratus* (VU) med sina bruna, tunna blad. Här återfinns även några snäckor, till exempel kalkkärrgrynsnäcka *Vertigo geyeri* (NT AHD) (Proschwitz 1998), en art som ingår i åtgärdsprogrammet för rikkärr.

Mölnermyr domineras av knappag *Schoenus nigricans* längs kanterna och ag *Cladium mariscus* centralt. I tallsumpskog i agmyrkanter är loppstarr *Carex pulicaris* (VU) rätt vanligt förekommande. Vid en annan agmyr i närheten växer den hotade orkidén kärnycklar *Anacamptis palustris* (EN).

Ängshök *Circus pygargus* (EN FD), som även den är föremål för ett åtgärdsprogram (Rodebrand 2011), häckar i några agmyrar i området, men jagar över öppnare och torrare marker i omgivningarna. Från flera myrar hörs tranans *Grus grus* (FD) rop under våren. I agmyrar med öppna vattenspeglar kan man fortfarande få närkontakt

med blodiglar *Hirudo medicinalis* (AHD) om man vadar ut barbent i vattnet.

Våtmarkerna inklusive de tidvis vattenfyllda våtarna upptas med 1752 hektar i våtmarksinventeringen (Martinsson 1997), varav merparten, 1519 hektar, bedömdes tillhöra den högsta klassen. En komplettering gjordes i samband med åtgärdsprogrammet för rikkärr (Martinsson 2008).

Större öppna alvarmarker finns bland annat i väster vid Väderhald och runt Källingmyr nära Storugns, Gajsthald nordost om Bläse, runt Sändeträsk, västerut från Hau och Stucks kalkbrott och vidare norr om Tväringsmyr i en båge mot sydväst bort mot Utoje samt på Bräntings haid. Även här återkommer arter som kalknarv, gotlandssolvända, svärdkrissla, äkta våtfibbla, gaffelfibbla, salepsrot och luktsporre samt honungsblomster *Herminium monorchis* (VU). De senare orkidéerna växer gärna i fuktigare kanter mot någon tallholme. Områdets alvarmark är inte lika sammanhängande som till exempel Stora alvaret på Öland utan mer utspridd i mosaik med andra miljötyper, men sammantaget blir arealen ändå omfattande.

Figur 9. Luktsporre och brun ögontröst är två specialiteter för källmyrarna kring Båsteträsk.
Foto: Jörgen Petersson.

I de kalkmättade träsken finns rika bestånd av kransalger, sällsynt även havsnajas *Najas marina*. På Storholmen i Bästeträsk häckar ett stort antal ejdrar *Somateria mollissima* (NT), vilket är unikt för en sötvattenssjö. Vid sjöns stränder finns även drillsnäppa *Actitis hypoleucos* (NT) och i vattnet simmar bland annat bredkantad dykare *Dytiscus latissimus* (AHD), stensimpa *Cottus gobio* (AHD) och flodkräfta *Astacus astacus* (CR AHD). Tidigare har pärlslinke *Nitella tenuissima* (RE) noterats i sjön, men den anses numera vara utgången.

I ett sumpigt kärr nära Bästeträsk finns rikligt med orkidéer, bland annat gulyxne *Liparis loeselii* (VU AHD), som även den ingår i åtgärdsprogrammet för rikkärr. Vid Ar finns ”locus classicus” för kalkkrassing *Sisymbrium supinum* (NT AHD), där den hittades av Johan Peter Falck år 1759 (Linné 1761). Den finns ännu kvar väster om Ar nära Blå lagunen, en populär badplats i ett gammalt kalkbrott.

Hässlen, granskog, kuster

Sydväst om Bästeträsk ligger Hässleånget som ingår i EU:s nätverk Natura 2000. I hassellundarna som gett ångets dess namn står det ovanliga gräset strävlost *Bromopsis benekenii* (NT) och på de torrare backarna längre in hittas bland annat backklöver *Trifolium montanum* (NT), bergjohannesört och korskovall *Melampyrum cristatum* (NT) samt sällsynt östkustarv *Cerastium subtetrandrum* (NT). I de fuktigare delarna finns gott om orkidéer och i kanterna växer klasefibbla *Crepis praemorsa* (NT) och ängstoppklocka *Campanula glomerata* ssp. *glomerata*.

Ångets fuktigare delar hyser Sveriges troligen rikaste lokal för den sällsynta större agatsnäckan *Cochlicopa nitens* (EN) (Proschwitz 1998). Även denna snäcka ingår i åtgärdsprogrammet för rikkärr. På de hamlade träden växer bland annat mörk lundlav *Bacidia auerswaldii* (EN) och frostfläck *Arthonia zwackhii* (EN).

Lövdungar hittas också söder om Utoje i Fleringe, där både strävlost och skugglost *Bromopsis ramosa* (VU) noterats. I övrigt finns inga större bestånd av lövsög inom aktuellt område.

Granskogar finns företrädda i sydost, särskilt i reservatet Bluttmö–Gildarshagen, där skogen betas

Figur 10. Bergjohannesört nära Ojnaremyr. Bergjohannesörten – som har gått starkt tillbaka på svenska fastlandet – har här på Gotland sin kanske största förekomst i landet. Foto: Jörgen Petersson.

och är rik på rödlistade lavar och svampar. Här växer också grova hasselbuketter på höga, troligen mycket gamla socklar. Trådbrosklav *Ramalina thrausta* (EN), ringlav *Evernia divaricata* (VU) (Johansson 1996) och cinnoberfläck *Arthonia cinnabarina* (EN) är exempel bland lavarna.

Bland svamparna finns bland andra lammticka *Albatrellus subrubescens* (VU), bullspindling *Cortinarius corrosus* (VU), sotbandad spindling *C. fusco-peronatus* (VU) och violettrandig spindling *C. pseudoglaucopus* (VU) tillsammans med tio andra rödlistade arter (alla NT). En av de senare är fager vaxskivling *Hygrocybe aurantiosplendens*, som ingår i ett åtgärdsprogram för svampar i ängs- och betesmarker (Jordal 2011).

Kusterna är mest steniga och i nordväst vid Svarven förekommer höga klintar med stup ned mot vattnet. Mot nordost härifrån ligger utbredda system av gamla strandvallar med kalkklapper, vilka har en gles växtlighet där till exempel alvarglim *Silene uniflora* ssp. *petraea* är vanlig. I

Figur 11. Ett sommarregn har översvämmat hällmarken norr om Tväringsmyr. Foto: Jörgen Petersson, 21 juni 2009.

samma miljö öster om Ar kan man hitta tusentals exemplar av kalkdån *Galeopsis angustifolia* (EN).

Norr om Ar ligger Falholmen, en ö som kan nås vid lågvatten. Det isolerade läget gör att ön är en bra häckningsplats för fåglar. Under de senaste åren har ungar noterats av exempelvis roskarl *Arenaria interpres* (VU) och småtärna *Sternula albifrons* (VU FD).

De mycket stora naturvärdena hotas

Området runt Bästeträsk är alltså mycket varierat, med en mycket lång rad sällsynta och hotade organismer ur olika grupper, varav ett stort antal är rödlistade i Sverige. Många återfinns även i EU:s fågeldirektiv eller art- och habitatdirektiv. Prioriterade naturtyper enligt det senare direktivet är mycket rikt företrädda i landskapet. Särskilt viktiga är förekomsterna av

nordiskt alvar och prekambrika kalkhällmarker (6280)

gräsmarker på kalkhällar (6110)

kalkgräsmarker (viktiga orkidélokaler; 6210)

kalkkärr med gotlandsag (7210)

uppspruckna kalkstenshällmarker (8240)

västlig taiga (9010).

Nu hotas områdets stora naturvärden av de kalktäkter som är planerade men ännu inte fått laglig möjlighet att brytas. För Nordkalks täkt vid Ducker i Bunge gav Miljödomstolen tillstånd för två provbrott, men senare avslag på själva täkten.

Efter överklagande till Miljööverdomstolen gavs tillåtlighet för verksamheten, men med en brasklapp rörande villkor för påverkan på de närliggande områdena för Natura 2000.

Högsta domstolen tog ej upp fallet, vilket återfördes till Miljödomstolen för avgörande av villkor och åtgärder från bolagets sida att ej påverka Natura 2000-områdena. Miljödomstolens dom blev att ansökan avsågs på grund av bristande faktauppgifter. Målet är nu av bolaget överklagat till Mark- och miljööverdomstolen för ytterligare en omgång.

SMA har ansökt om utvidgning av sin täkt vid Stucks. Miljödomstolen gav bolaget tillstånd med förbehåll rörande villkor och påverkan på omgivande miljöer inklusive Bästeträsk Natura 2000. Domstolen ställde sig till exempel tveksam till bolagets förslag att flytta kalkblocken med öländsk tegellav och röd guldskevlar. Miljööverdomstolen godtog senare inte bolagets förslag på villkor och idéer för skydd av omgivande marker och stoppade verksamheten. Mark- och miljööverdomstolen ska pröva domen och avgöra frågan om tillstånd.

I dessa miljömål ställs alltså stora naturvärden mot kortsiktig täktverksamhet som kommer att påverka den värdefulla naturen inom området inklusive Natura 2000-områdena. Hur dessa mål slutligen avgörs kan bli vägledande för liknande fall i framtiden. Vi får hoppas att den miljörättsliga lagstiftning vi har i Sverige kan sätta stopp för

bolagens exploateringsplaner i detta unika naturområde. En nationalpark vore ett långt bättre alternativ än djupa sår i detta landskap.

De nordöstra delarna av Gotlands huvudö är som framgått väl värda ett besök av naturälskaren. Den mosaik av naturtyper som här breder ut sig ger underlag för en stor variation och därmed en rikedom av sällsynta arter inom flera organismgrupper. Särskilt insektsfaunan är rik med många unika arter som främst utnyttjar de glesa tallskogarna. De internationellt unika alvarmarkerna är omfattande, med flera för landet och världen sällsynta växter, till exempel kalknarv och gaffelfibbla.

Beskrivningar till de olika Natura 2000-områdena finns på hemsidan för Länsstyrelsen i Gotlands län. Flera av de trevligaste lokalerna för kärlväxter beskrivs utförligt i *Gotlands flora – en guide* (Petersson & Ingmansson 2007). **SBT**

• Tack till Magnus Martinsson och Stellan Hedgren för hjälp med arealuppgifter och kartor samt till Bo Göran Johansson för synpunkter på texten!

Citerad litteratur

- Bohman, P. & Franc, N. 2010. Skalbagg på död tall 2009 – en inventering på norra och mellersta Gotland. – Rapport om natur och miljö, nr 2010: 1. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Cederberg, B. & Löfroth, M. (red.) 2000. Svenska djur och växter i det europeiska nätverket Natura 2000. – ArtDatabanken
- Croneborg, H. 2005. Natura 2000 i svensk naturvård. – Fauna och Flora 100(1): 10–15.
- Elmqvist, H. 2001. Inventering 2001 av fjärilar på Bräntings haid och Mallgårds haid. – Livsmiljöenheten, Rapport nr 5 2002. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Gårdenfors, U. (red.) 2010. Rödlistade arter i Sverige 2010. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.
- Hjernquist, M. 2011. Åtgärdsprogram för kungsörn 2011–2015 (*Aquila chrysaetos*). – Rapport 6430. Naturvårdsverket.
- Jansson, N. 2005. Vedskalbaggar i fem talldominerande områden på Gotland. – Rapport om natur och miljö – nr 2005: 1. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Jeppson, M. 2011. Rödlistade svampar i Ojnareskogen. – Rindi 31: 60–65.
- Johansson, P. 1996. Ringlav och trädbrosklav på Gotland. – Livsmiljöenheten, rapport nr 7 1996. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Jordal, J. B. 2011. Åtgärdsprogram för svampar i ängs- och betesmarker 2011–2015. – Rapport 6423. Naturvårdsverket.
- Linné, C. von 1761. *Floræ Suecicæ Novitiæ*. (I Fauna Suecica, ed. 2). – Stockholm.

- Marklund, S. 2001. Inventering 2001 av vedlevande skalbaggar på Bräntings haid och Mallgårds haid. – Livsmiljöenheten, Rapport nr 4 2002. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Martinsson, M. 1997. Våtmarker på Gotland. – Livsmiljöenheten, Rapport nr 8 1997. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Martinsson, M. 2008. Rikkärr på Gotland. – Rapport om natur och miljö nr 2008: 2. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Martinsson, M. & Nordin, M. 1992. Ängs- och hagmarker på Gotland. Del 2, Norra Gotland. – Naturvårdsenheten, Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Nitare, J. 2009. Åtgärdsprogram för kalktallskogar 2009–13. – Rapport 5967. Naturvårdsverket.
- Petersson, J. & Ingmansson G. 2007. Gotlands flora – en guide. – Gotlands Botaniska Förening, Visby.
- Proschwitz, T. von 1998. Miljöövervakningsstudier av landlevande snäckor på Gotland. – Livsmiljöenheten, rapport nr 6 1998. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Rodebrand, S. 2011. Åtgärdsprogram för ängshök 2011–2015. – Rapport 6465. Naturvårdsverket.
- Sundberg, S. 2006. Åtgärdsprogram för bevarande av rikkärr inklusive arterna gulyxne *Liparis loeselii*, kalkkärrgrynsnäcka *Vertigo geyeri* och större agatsnäcka *Cochlicopa nitens*. – Rapport 5601. Naturvårdsverket.
- Wanntorp, H.-E. 2010. Inventering av sköldbaggar på krisslor 2009 och 2010. – Rapport om natur och miljö nr 2010: 19. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Westberg, M., Fröberg, L. & Arup, U. 2007. Åtgärdsprogram för bevarande av öländsk tegellav (*Psora vallsiaca*). – Rapport 5673. Naturvårdsverket.
- Wikars, L.-O. 2008. Åtgärdsprogram för skalbaggar på äldre tallved. – Naturvårdsverket, remissversion.

Petersson, J. 2012. Unik natur eller kalkbrott på norra Gotland? [The unique fauna and flora of the Bästeträsk area on Gotland.] – Svensk Bot. Tidskr. 106: 107–119. Uppsala. ISSN 0039-646X.

The unique biodiversity of the Bästeträsk area on N Gotland, Sweden, is presented. The area encompasses a small-scale mosaic of open calcareous woodland, alvars, grasslands and fens with many red-listed species. The central part of the area is now threatened by open-pit mining for limestone.

Jörgen Petersson ägnar numera nästan all sin tid åt den gotländska naturen, både växter och djur. Han är ordförande i Gotlands Botaniska Förening och skriver just nu på artdelen av den kommande Gotlandsfloran.

Adress: Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby
E-post: jorgen-petersson@telia.com